

УДК 343.132:343.123.12

ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ АУДІО-, ВІДЕОКОНТРОЛЮ ОСОБИ ЯК РІЗНОВИДУ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Сердюк А.В., аспірант
кафедри кримінального процесу
Національний університет «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена поглибленому дослідженню аудіо- та відеоконтролю особи як різновиду втручання у приватне спілкування. Визначено підстави і порядок реалізації даної негласної слідчої (розшукової) дії. Виявлено проблемні аспекти з даної тематики.

Ключові слова: негласні слідчі (розшукові) дії, підстави та порядок проведення, аудіо-, відеоконтроль особи, приватне спілкування, обмеження.

Статья посвящена углубленному исследованию аудио- и видеоконтроля лица как разновидности вмешательства в частное общение. Определены основания и порядок реализации данного негласного следственного (розыскного) действия. Выявлены проблемные аспекты по данной тематике.

Ключевые слова: негласные следственные (розыскные) действия, основания и порядок проведения, аудио-, видеоконтроль лица, личное общение, ограничения.

Serdiuk A.V. PROCESSUAL ASPECTS OF AUDIO AND VIDEO MONITORING OF A PERSON AS A KIND OF COVERT INVESTIGATIVE (DETECTIVE) ACTION

This article is devoted to research in-depth audio and video surveillance of a person as kind of interference in private communication. Defined grounds and procedures for the implementation of this tacit investigative (detective) actions. The identified problem aspects of the subject.

Key words: covert investigative (detective) action, grounds and procedure, audio, video monitoring entity, private communication limitations.

Постановка проблеми. Захищеність приватного життя та спілкування людини – важливий критерій побудови правової, незалежної, демократичної держави, де людина, її життя, здоров'я, честь та гідність визначаються найвищою соціальною цінністю. Тим більш, коли такі права є невідчужуваними та непорушними.

Органи досудового розслідування та суд при розслідуванні і розгляді кримінальних проваджень повинні встановити факти, які стосуються того злочину, з приводу якого ведеться кримінальний процес. Усі факти і обставини справи мають бути встановлені так, як вони відбувались насправді. Досягти цього можна тільки за допомогою доказів. Встановити факт злочину – довести, що злочин справді був вчинений. Встановити винуватість обвинуваченого – довести, що він вчинив цей злочин і несе за нього відповідальність. Для цього у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК) закріплено перелік та процесуальний порядок слідчих дій, за допомогою яких відбувається збирання та фіксування фактичних обставин справи, що мають значення для справи. Проте не завжди сукупність таких дій може забезпечити повний, об'єктивний і всебічний розгляд справи. Тому, поряд з останніми, окремою главою було виділено негласні слідчі (розшукові) дії.

Негласні слідчі (розшукові) дії, якими є аудіо-, відеоконтроль особи, обмежують згадані права, а тому особливої уваги потребує вивчення стану дотримання прав людини під час приватного спілкування у сфері кримінального судочинства.

Стан дослідження даної проблеми. Питаннями захисту прав людини, а

також їх обмеженнями у кримінальному судочинстві, займалися такі вчені: Ю.П. Алєнін, О.М. Бандурка, О.Е. Діденко, О.Ю. Дідич, І.В. Гловюк, В.Т. Маляренко, Д.М. Мірковець, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, Є.Д. Скулиш, В.І. Сліпченко, В.Я. Тацій, В.М. Тertiшник, В.П. Шибіко, М.Є. Шумило та інші. Питанням негласних слідчих (розшукових) дій, у тому числі пов'язаними із втручанням у приватне спілкування, присвячені роботи таких авторів, як О. Бабіков, О.А. Білічак, Ю.В. Лисюк, В.Г. Уваров та інші.

Метою статті є поглиблене дослідження аудіо- та відеоконтролю особи як різновиду втручання у приватне спілкування за КПК України. Пошук шляхів його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Статтею 8 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод закріплено, що кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб [1].

Конституцією України встановлено: кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31), ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України, також не допускається збирання, зберігання, використання та поши-

рення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини (ст. 32) [2].

З прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України у 2012 році зазначені конституційні положення отримали своє закріплення і у спеціальному законі (КПК), де статтею 2 визначається, що завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [3].

Новелою КПК стало те, що 2 главою було визначено 22 засади кримінального провадження, серед яких є таємниця спілкування (ст. 14 КПК) та невтручання у приватне життя (ст. 15 КПК).

Нормами процесуального кодексу встановлюється, що під час кримінального провадження кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, інших форм спілкування, а також кожному гарантується невтручання у приватне (особисте і сімейне) життя.

Проте законодавець одразу наголошує на застереженні, що втручання у таємницю спілкування та приватне життя можливе, але лише на підставі судового рішення у випадках, передбачених КПК, з метою виявлення та запобігання тяжкому чи особливо тяжкому злочину, встановлення його обставин, особи, яка вчинила злочин, якщо в інший спосіб неможливо досягти цієї мети.

Для поглибленого та всебічного аналізу проблемних аспектів досліджуваної теми, на нашу думку, варто надати відповіді на певні теоретичні питання щодо правильності, єдності їх розуміння та тлумачення. До таких ми відносимо: засади (принципи) судочинства, приватне спілкування, підстави застосування.

Щодо першого поняття, Дидич О.Ю. пише, що принципи (засади) кримінального судочинства – це закріплені у законі основоположні правові ідеї, що врегульовують суспільні відносини, які виникають з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчуються виконанням судових рішень, що, діючи системно, відповідають реаліям сьогодення, характеризуються універсальністю та непорушністю, визначають векторну направленість, форму та зміст кримінального судочинства з метою захисту прав, свобод та законних інтересів його суб'єктів для досягнення завдань, поставлених перед кримінальним процесом [4, с. 223].

З приводу приватного спілкування у спеціальному дослідженні Ткач О.В. доходить висновків, що приватне спілкування входить до загальної категорії «приватне життя особи», яке має включати обставини особистого існування людини, таємницю віросповідання, конфіденційність творчого і духовного життя; обставини життєдіяльності людини, дані щодо здоров'я, фізичного і інтелектуального розвитку людини; інтимні стосунки; обставини як безпосереднього особистого спілкування з іншими, так і спілкування шляхом використання поштово-телеграфних, телефонних, комп'ютерних та інших технічних комунікацій; взаємовідносини в сім'ї, спілкування та стосунки з іншими людьми, зміст приватних щоденників, листів та записок, образ життя та всі інші конфіденційні обставини існування людини, які вона сама не вважає потрібним або можливим розголошувати [5, с. 239].

Офіційна позиція була висловлена Конституційним Судом України, який розтлумачив, що інформація про особисте та сімейне життя особи (персональні дані про неї) – це будь які відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована, а саме: національність, освіта, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, матеріальний стан, адреса, дата і місце народження, місце проживання та перебування тощо, дані про особисті майнові та немайнові відносини цієї особи з іншими особами, зокрема членами сім'ї, а також відомості про події та явища, що відбувалися або відбуваються у побутовому, інтимному, товариському, професійному, діловому та інших сферах життя особи, за винятком даних стосовно виконання повноважень особою, яка займає посаду, пов'язану зі здійсненням функцій держави або органів місцевого самоврядування. Така інформація про фізичну особу та членів її сім'ї є конфіденційною і може бути поширена тільки за їх згодою, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [6].

Із зазначеного матеріалу випливає, що хоча зазначені дефініції характеризуються універсальністю, непорушністю, являються фундаментальними основами, принципами та невідчужуваними правами особи, вони не є абсолютними. Тобто законодавцем визначені конкретні випадки, коли можуть застосовуватися обмеження.

Єськов С.В., з'ясовуючи підстави прийняття рішень про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема втручання у приватне спілкування, починає дослідження саме з аналізу положень глави XXI КПК України. На його думку, незважаючи на те, що зміст цієї глави майорить терміном «підстава» у різних контекстах (пункт 5 частини другої статті 248 – «обставини, що дають підстави підозрювати», частина третя статті 248 – «слідчий доведе наявність достатніх підстав», частина третя статті 249 – «додаткові відомості, які дають підстави», стаття 260, частина друга статті 261, частина перша статті 271 – «достатні підстави вва-

жати» і т.д.), чіткої, зрозумілої та лаконічної відповіді про підстави прийняття рішень про втручання у приватне спілкування кримінальний процесуальний закон не містить – як тут не пригадати народну приказку «скільки не кажи «мед» – в роті не посолодіє» [7, с. 73]. Далі дослідник зазначає, що з огляду на назву визначенню підстав прийняття рішень про проведення негласних слідчих (розшукових) дій має бути присвячена стаття 246 КПК України («Підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій»), проте ця норма дає відповіді на все, що завгодно, але ж не на головне питання. Зосередивши у статті 246 легальну дефініцію негласних слідчих (розшукових) дій, вимоги щодо термінів їх проведення та порядок продовження, суб'єктів, які приймають рішення про проведення вказаних дій, законодавець навів лише номінальне визначення резонів, якими б мали керуватися слідчий, прокурор або слідчий суддя при прийнятті відповідних рішень.

Ми не можемо погодитися із висловленою позицією, оскільки, по-перше, «підстава» означає «те, чим пояснюються, виправдовуються вчинки, поведінка» [8, с. 966], тобто це той причинно-наслідковий зв'язок, який уповноважує службу особу до застосування негласних слідчих дій. А, по-друге, ч. 2 ст. 246 КПК України чітко констатує: «Негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Негласні слідчі (розшукові) дії, передбачені статтями 260, 261, 262, 263, 264 (в частині дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді), 267, 269, 269-1, 270, 271, 272, 274 цього Кодексу, проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів. Тобто встановлено спеціальні підстави:

1) кримінальне провадження щодо тяжких або особливо тяжких злочинів (внесені відомості до ЄРДР та кваліфікація злочину відповідає конкретному ступеню тяжкості);

2) відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб (вжито ряд заходів та проведено комплекс слідчих дій задля досягнення мети та завдань кримінального судочинства, але вони виявились безуспішними);

3) є рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, яке приймає слідчий, прокурор, а у випадках, передбачених КПК, – слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором.

Обов'язково варто відзначити строки, коли можуть бути застосовані негласні слідчі (розшукові) дії – весь період досудового розслідування. У контексті нашого дослідження особливої уваги заслуговує стаття 333 КПК, яка передбачає проведення під час судового розгляду лише слідчих (розшукових) дій. На нашу думку, таке формулювання є неправильним та має також передбачати можливість застосування негласних слідчих дій. Наприклад, відомості, які мають істотне значення для справи, можуть стосуватися зв'язків особи з іншими співучасниками злочину.

Аудіо- та відеоконтроль особи в цій стадії може сприяти викриттю інших осіб або злочинних угруповань.

Законодавством встановлено чітке розмежування негласних слідчих (розшукових) дій на пов'язані із втручанням у приватне спілкування (статті 260 КПК України – аудіо-, відеоконтроль особи; статті 261-262 КПК України – накладення арешту на кореспонденцію; ст. 263 КПК України – зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; ст. 264 КПК України – зняття інформації з електронних інформаційних систем) та інші види (ст. 267 КПК України – обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; ст. 268 КПК України – установа радіоелектронного засобу; ст. 269 КПК України – спостереження за особою, річчю або місцем; ст. 270 КПК України – аудіо-, відеоконтроль місця; ст. 271 КПК України – контроль за вчиненням злочину; ст. 272 КПК України – виконання спеціального завдання; ст. 274 КПК України – негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження), що не пов'язані безпосередньо із втручанням у приватне спілкування [9, с. 384].

Аудіо-, відеоконтроль особи є різновидом втручання у приватне спілкування, яке проводиться без її відома на підставі ухвали слідчого судді, якщо є достатні підстави вважати, що розмови цієї особи або інші звуки, рухи, дії, пов'язані з її діяльністю або місцем перебування тощо, можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування.

Метою аудіоконтролю є спостереження за діями та розмовами особи (шляхом прослуховування й фіксації розмов) у будь-якому місці її перебування, незважаючи на те, що це місце є її власністю чи вона там тимчасово перебуває [10, с. 79].

Тертишник В.М. висловив думку, що безпосереднє спостереження – це юридична форма одержання доказів, яка може бути регламентована процесуальним законом та включена до системи слідчих дій [11, с. 40].

Однією з особливостей аудіоконтролю є те, що він може бути епізодичним, тобто на необхідний проміжок часу, однак, як правило, аудіоконтроль особи здійснюється цілодобово, тому що особа, яка може бути причетна до протиправних дій, може в будь-який момент часу надати чи спробувати передати іншим особам інформацію, що може мати значення для кримінального провадження.

Метою відеоконтролю є візуальне негласне спостереження за діями особи (шляхом відеозапису та аудіофіксації) у будь-якому місці її перебування для отримання інформації, що має значення для досудового розслідування.

Відеоконтроль проводиться шляхом негласного візуального спостереження за діями особи, її розмовами, поведінкою спеціальними підрозділами за допомогою спеціальних технічних засобів. Відеоконтроль може здійснюватися в будь-якому місці перебування особи, зокрема в житлі або в іншому володінні особи, у приміщеннях, транспорт-

них засобах та інших місцях. Відеозапис дає змогу більш детально виявити необхідну інформацію, досконало вивчити дії заінтересованих осіб, одержати повну інформацію, що стосується діяльності підозрюваної або обвинуваченої особи в учиненні кримінального правопорушення [10, с. 79].

Відповідно до ст. 41, ч. 6 ст. 246 КПК України негласні слідчі дії можуть проводитися слідчими й уповноваженими оперативними підрозділами (за дорученням слідчого). Негласні слідчі дії із аудіо-, відеоконтролю проводяться за допомогою спеціальних технічних засобів фіксації інформації [3].

Протоколи аудіо-, відеоконтролю та фактичні результати технічного документування – фотознімки, кінофільми, фонограми, відеофільми та інші матеріали, отримані в результаті застосування технічних засобів при візуальному спостереженні, якщо за їх допомогою відтворені, закріплені та засвідчені обставини і факти, які мають значення для кримінального судочинства, можуть надаватися для використання як докази у кримінальній справі [12, с. 194].

Органи, які здійснювали аудіо-, відеоконтроль і документування, зобов'язані вжити заходів до того, щоб виключити можливість розголошення отриманих в процесі спостереження секретних відомостей або інтимних та інших даних, які стосуються особистого життя, честі та гідності людини, якщо вони не містять інформації про злочин».

Проаналізувавши викладений матеріал, доходимо висновків, що втручання у приватне спілкування може відбуватися лише при сукупності таких обставин:

1) до ЄРДР внесено відомості про вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину;

2) не закінчилися строки досудового розслідування;

3) наявні відомості про те, що особа, стосовно якої планується аудіо-, відеоконтроль, обізнана щодо обставин, які мають значення для досудового розслідування, або ця особа обмінюється інформацією з іншими особами, яким ці обставини відомі;

4) наявні відомості про те, що ця особа безпосередньо спілкується чи саме її ідентифіковано як абонента (користувача, кореспондента) певного виду зв'язку (інформаційної системи або її частини);

5) унаслідок проведення інших слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів не вдається отримати відомості про злочин та особу, яка його вчинила, без втручання у приватне спілкування;

6) слідчим суддею за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, постановлено ухвалу про дозвіл на проведення аудіо-, відеоконтролю особи;

7) слідчим (прокурором) надано доручення уповноваженому оперативному підрозділу, в

разі залучення зазначених підрозділів до проведення втручання у приватне спілкування.

Висновки. Стаття 333 КПК має бути доповнена можливістю проведення не лише слідчих дій під час судового розгляду, а й негласних слідчих (розшукових) дій.

На нашу думку, неправильно на початку КПК закріплювати принципи, які мають бути фундаментальними, єдиними та непорушними основами судочинства, а потім вести мову про виключення з правил та їх обмеження. У такому випадку принцип втрачає свою сутність та деформується в спрощену категорію, як-то напрямок або певний критерій судочинства. Тому таємниця листування та невтручання в приватне життя мають бути вилучені із числа засад 2 глави КПК, оскільки це суперечить логічній побудові цілісної структури. Крім цього, штучно створюється ситуація, за якої засади судочинства отримають суто декларативний характер.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конвенція Ради Європи «Про захист прав людини і основоположних свобод» від 04.11.1950 року. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://goo.gl/JAs8Zu>.
2. Конституція України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://goo.gl/onMaKn>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 року № 4651-VI. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://goo.gl/TfWgls>.
4. Дидич О.Ю. Визначення поняття принципів кримінального процесу / О.Ю. Дидич // Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти: тези доповідей та повідомлень учасників міжнародної науково-практичної конференції (18–20 вересня 2013 р.). – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – С. 219–223.
5. Ткач О.В. Межі втручання в приватне життя особи в кримінальному процесі України / О.В. Ткач // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2014. – № 12. – С. 236–239.
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради від 20.01.2012 р. № 2-рп/2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://goo.gl/1DsZlq>.
7. Єськов С.В. Підстави для втручання у приватне спілкування / С.В. Єськов // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2014. – № 1. – С. 72–77.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / укл. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. – Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.Р. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 768 с.
10. Лисюк Ю.В. Аудіо-, відеоконтроль як різновид втручання в приватне спілкування під час здійснення негласних слідчих дій у кримінальному провадженні / Ю.В. Лисюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Випуск 6-1. – Том 4. – 2014. – С. 77–80.
11. Тертишник В.М. Нетрадиционные способы и формы собирания и исследования доказательств при расследовании преступлений / В.М. Тертишник. – Харьков: Ун-т внутр. дел, 1994. – С. 39–42.
12. Уваров В.Г. Інститут втручання у приватне життя шляхом аудіо-, відеоконтролю / В.Г. Уваров // Право і безпека. – 2012. – № 5(47). – С. 190–194.